

EUSKERAZKO IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

* * *

871'an Araba'ko Larruki bat

Larruki au ere Kukulla'ko Donemillan'nen Lekaidetxeko larruki-sortan dago. Eme ibilli bearra dugu beraz, bere zentzua jasotzerakoan, sorta ortako beste larruki asko bezala, au ere, geroago aizundua ta okertua izatea balitekean gauza bait da.

Ori, euskal larruki zarrak irakurtzerakoan beti gogoan artu bearra dan gauza dugu, bein baiño geiagotan izan bait .dira bir-idatziak, eta maiz aski aizundu edo falsifikatuak.

Larruki oneri ortza sartu aurretik ordea, amai dezagun "Euskerazaintza"ren azkeneko zenbakian agertzen ari giñan 869'garren urteko beste ura.

Done-izenak eta giza-izenak gelditu zitzaizkigun aztertzeke.

Done-izenak auek dira, "genitibu" edo "noren-keran" ia danak:

SANCTI FELICIS SANCTI JOHANNIS SANCTI MICHAEL
SANCTE CRUCIS SANCTA MARIA

GURETZE DONEA, aurreneko aldiz agertzen zaigu larruki auetan. Eraspen ori eusko-kristautasunean noiztik datorkigun ez dakigu, baiña zarra izan bear duala dirudi.

SANCTA MARIA, "nominatibu" edo "izen-keran" dago. Beste gramatikari buruzko okerkeritxoren batzuk ikusiko zituan irakurle lartedunak, baiñan beerdiaroan orrelako gauzak ugariak izaten zirala badaki noski.

Andra Miren agertu zaigu len ere Kukulla'ko larruki auetan. Zarra da Euskalerrian beraganako zaletasuna. Bere aipurik zaarrena, nik entzun dudanez, VII mendekoa dugu.

DONIBANE'ren izena "H" bat erdian sartuz idazteko oitura, erdiaroan nabarrena da. Orrela igaro da izen ori izkera germaniar batzuetara: "Johan".

Guk idazian auetan darabilkigun eginkizunetarako, auxe da larruki ontako done-zerrendatxo orrek erakusten digun gauzarik jakingarriena: 869'an yare zala oraindik eusko-kristautasuna egoaldeko eraginmenetik. Done oiek Eliz Orokorra-
ren doneak bait dira; ez bereiziki Eliz Bisigotarrenak.

Bat bakarra dugu Eliz osokoa ez dana: FELIZE DONEA, baiñan ori, esanik utzi genuan lez, emengo Donea dugu. Euskalduna, errioxarra eskierki, bakarda-
dean erriaren ustez Donetasunera iritxia, eta erriak oraindik an "San Felices" ize-
nez ezagutzen eta eraspenki omentzen duana.

* * *

Giza-izenak ordea, larruki ontako giza-izenak, ez dira euskaldunak, SANCIO, ots Santxo izan ezik. Balpuesta'ko gotzaia zan, eta, ain zuzen, urte ortan iI zala dirudi.

DIDACO, larrukia idatzierazi zuan kontearen izena da. Konte orretaz len ere itzegiñak gera.

ALDEFONSO, Asturietako III Albontsa erregea da. Bearbada, larruki ontara geroago, XII'arren mendeko bir-idazketa batean sartua.

SEVERUS, abataren izena, laterazkoa da.

GOMAZ eta FLAGINUS, —Gomaze confirmat Flagino confirmat—, badaiteke biak izen bisigotak izatea.

Orrek, len ere ikusi aal izan dugun lez, atzerritiko giza-izenak eguneroko bizi-
tzara lenago sartzen dirala esan nai du, done-izenak liturgiara baiño.

Larruki ontan ematen diran aberastasunak auek dituzu, abereentzako larre eta iturrietaz gaiñera: beiak, zerriak, ardiak.

* * *

Goazen orain gure gaurko larrukira. 871'garren urtekoa da. Arras arduragarria da. Izen-buru au darama:

"De ecclesias et de eras salsas donatas ad Sancti Vincenti de Okoizta":
"Okoizta'ko Bingen Doneari emandako eliz et gatz-obiak".

Ona, bertan aurki dezazkegun "toponimu" edo "toki-izenak":

OCOIZTA	STABELLU	SALONE	LEGIONE
ARGANZONE	GANNA	LETONNU	EREIHEHI
OLLEROS	SPINO	HELHORRIAGA	ZEZTABE

BIAZATICA

Orain arte, apika atera zaigun "H" bat larruki auetan begien aurrera. Orain ordea bi izen ematen dizkigu larruki onek "H"z jantzirik. Bi "H"z jantzia gaiñera bakoitza!

Aztertu'itzegun biak, baiñan asi gaitezen larruki onen gunea dan Orkoizta'tik. Erri ortako Donebixente'ren leikadetxe ari, ots, elizari, ematen bait zaizkio larruki ontan agertzen diran aberastasunak: "... offerimus et donamus ad honeren Sancti Vincenti de Ocoizta et tibi abbá domno Petro..." "Okoizta'ko Donebixente'ren aintzarako, eta zuri Kepa abatari, opaltzen eta ematen dizkizuegu..." Eta ez dira txikiak, Bixente Deunari egiten zaizkion emaitzak.

* * *

OKOIZTA, —K'z—, larrukia bera baiño geroagokoa dan larrukiaren izenburuan. Baiñan larrukian bertan Ocoizta agertzen zaigu beti: Bost aldiz, Ocoizta, —"C"z—, eta bein Ocoista, —"S"z—.

Gaur-egun AKOSTA esaten zaio Okoizta ari; eta ia-ia gaur arte euskalduna

izan dan Zigoitia arabar-aranean dago, Gorbeia'ren ego-sortaldean, iparraldera Ubidea bizkaitarrarekin muga egiten duala.

Bederatzigarren mende artan bezala, oraintxe ere, Akosta'ko elizak Donebixente euskaldunari opaldurik jarraitzen du. Irauten dutela gauzak, Euskalerrian!

Izenez izen, Akosta baiño izen euskaldunagoa da Okoizta nere ustez.

Alatagutziz, izen geiago ditugu Akosta'ren, antzekoak (Ako, Akobarrena, Akoe-gi, Akordabeitia, Akoloria...), Okoizta'renak baiño (Okollo, Okon, Okuntza...).

"OKO" ori, —eta "AKO"—, "lar", "sasi", esan nai duten itzak ornen dira, Lopez Mendizabal'en ustez. Ez dakit nondik aterea duan ori, baiñan berekin bat dator Kerexeta ere.

~~*

EREIHEHI. Orra or, lenengo aldiz, IX mendeko dokumentu auetan bi "H" dar-mazkian aurreneko toki-izena.

Ez da erreza erri ori eskierki non zegoan jakitea. Ezta, oraingo erri bateri dagokion izena dan, edo izen ori zeraman erria aspaldi ezabatua dan igartzea.

Oro zailla izateko, zailla da izen ori nola esaten zuten asmatzea ere. Gauza bat dakigu ziur: EREIJEJI beintzat ez zutela agoskatzen.

Beste gauza bat ere ez dakigu. "H" oiek lenen lumalariak idatzi zituan, ala berreun urte geroago beste bir-idazle batek ipiñiak diran.

Danadala, "H" garai artan sarri "G"ren ordezt erabiltzen zuten. Aranehi, Aranegi da; eta Adurzaha, Adurzaga. Gaur-egun, Adurtza.

Beste batzuetan, "H" oiek, "kontsonante" edo "izki lagundun" gogorrek goxatzeko erabiltzen zituzten, gure egunotan protugalдарrek bezala. Portugalera, Espanha, España da. Eta Batalha, lekaidetxe eder baten izena, Batalla, lekaidetxe ori Portugal'ek Espaiñaren lepotik Aljubarrota'ko gudan lortu zuan garaitzaren omenez jasoa izan zalako.

Gure larrukiko EREIHEHI ori idazterakoan, edo aurreneko idazle zarrak edo aren ondorengo bir-idazleetakoren batek, bera oartzeke okerkeri bikoitz bat egin zuala esango nuke nik: Ari ere, edozeiñi ain errez gerta oi zaion "lapsus calami" edo "lumaren txirixtatxo" bat gertatu zitzaiola, alegia.

Txirristaldi bikoitza: Edo, Ereinehi idazteko lenego "H"aren aurretik, "N" bat sartzea aztu zitzaiolako, edo Ereinehi idatzi nairik, "N" baten ordezt "H" nabarmen bat irten zitzaiolako.

Nori ez dio lurrak, edo idazkiñak, orrelako biurrikeri bat egin? Ta izki-talde auek, bai "INH" eta bai "IN", biak "Ñ" agoskatzen zituztelako..., bildur aundi-girik gabe, larrukiko Ereinehi txorabiogarri zital ori, EREÑEGI dala, esango nuke nik. Eta orrela deitzen ziotela, IX mendeko euskaldun aiek: EREÑEGI.

~~*

Naitanaiez Araba'ren iparraldean egon bear zuan erri orrek. Badaia, Arrato, edo Gorbeia mendien egietan. Or ordea, gaur, Ereñegi'ren antzeko erri-izenik ez da.

Ereña bat bai, bada Araba'n; baiñan andik urruti dago. Eta Bizkai'ko Ereño'k ez digu balio, au bestea baiño urrutiago bait dago.

Ereñegi ura gaur-egungo errietako bat izatekotan, Arrato mendiaren eta Foronda'ko egazkinlandaren artean dagoan GEREÑA dala esango nuke nik, inguru artakoak bait dira larrukiak aipatzen dizkigun toki-izenak.

Alatagutziz atsegin aundiagoz esango nuke, zorioneko Ereñegi orixe aspaldi ezabatutako erri bat dugula. Eta, iparraldeago, Zigoiti'ko lurraldean Akosta'ren alboan zegoala.

Zergaitik? Larrukiak, "sub defesa Ereinehi usque via de 011eros": "Ereñegi'ren debekupeko lurretik 011eros'ko bidera arte" diolarik, "011eros" ori orain jendeak "011erias" esaten dion Elosu'ko auzoa izan daitekealako.

"Defensa" itza, ez da latera txukuneko itza; erdiaroko latera baldarrekoa baizik. "Abereentzat sarrera debekatua duan lurra" esan nai du. Nik, "debekepeko lurra" lez itzuli dut euskerara.

Araba'n bada Ullibarri de los 011eros izeneko erria, baiñan txarto datorkigu, gure larrukiko tokietatik aski urruti dagoalako.

Buka dezagun aapaldi au, Ereíhehi EREÑEGI zala esanez. Eta Ereñegi ori, Zigoiti'n, orain 011erias dagoan tokiaren alboan egon zan errixka bat zala; aspaldi ezabaty zitzaigun errixka. Asko dira ba, Araba'n, orrela ezabatutako erriak. "Mortorios": esan oi diete.

~~*

OLLEROS.— Badut ordea, larrukian 011eros bezala agertzen zaigun 011erias orri-buruz esateko, beste zerbait ere: IX mendeko gure larruki batean OLLEROS orrek zer egiñik ez duala, alegia.

Ez da latera, lateraz "olleros" "figuli" bait da.

Gaztelera ez daiteke izan IX mendean.

Nork arraio, eta nola, sartu ote zuan bá larrukiaren lerroetara? XII mendean ondorengo kopiatzaille edo bir-idazleren batek ezpairik gabe.

"Usque via de 011eros", dio gugana iritxi zaigun larrukiak: "011eros'en bidera arte". Zer idatzi ote zuan IX mendean lenengo idazle arek? Ez noski, naiz bera euskalduna izan, "usque via de Eltzegilles"; esaldi ori lateraz parregarria bait da

Zer idatzi ote zigun ba? "011eros"en antzeko zerbait, naitanaiez. Bestela ez bait zan ark idatzitako izen ura, azkenean "011eros" biurtuko.

An bertan "011erias" esaten zaion toki-izen bat badala esan dugu. Baiña, orain-oraintxe arte zearo euskalduna izan zaigun lurralde artan, gaztelera izen ori naitanaiez beste euskal-izen zarrago baten itzulpena dugu.

Danadala, .—naiz orduango idazkera traketsak uste on aundiegirik merezi ez—, lumalari ark, '011eros" "O" nagusia erabilliz idatzi zualako, toki-izen bat eman nai izan zigula dirudi.

Zer ote zan ba, 011eros'en antzekoa eta gaiñera euskalduna, gure lumalari ark idatzi zuan euskal-tokiizena?

OLLAS. Bai, irakurle. OLLAS idatzi zuan Kukulla'ko lekaide euskaldun arek.

Parrez ikusten zaitut; eta badakit zer galdetuko didazun:

— Ai'zak i, Bixente: OLLAS izen euskalduna al duk?

— Bai noski. Izen ori gure agoskeran OLATS bait zan. Trakeskeri aundi bat egin zion idazterakoan, berak nai gabe, gure lekaide zar arek euskal-izen jator orri.

Lumalari ark bazekian toki aren izena "Olats" zala. Bazekian "la" ori idazteko bi "L" erabiUiz, "LLA" ipiñi bear zuala, baiñan ez zekian, —ez berak ez beste iñork orduan— "TS" euskalduna lateraz nola eman bear zan, eta orduango beste idazleek bezala, "S" bat ezarri zuan. Idazlerik geienak bezala. Beste batzuek "SS" jartzen bait zuten euskerazko "TS" soiñua lateraz emateko.

Orrela izatekotan. OLLAS ori OLATS izen euskaldunaren aldakuntza izango litzake.

"Etymology fiction"? Baleike. Baiñan arrazoi-ttantta pittin-pittin bestrik ez ba'da ere... ez al didazu emango, irakurle?

Nere ustez beintzat bide zuzena da, oiña larruki zarrean ipiñiz, iragarri dugun au: 011erias - 011eros - Olats.

Itzul gaitezen "Ereñegi"ra:

"Ereñ"ez asten diran toki-izenak bat baiño geiago ditugu Euskalerrian: Ereñotz, Ereñotza, Ereñuzketa, Ereñu, Ereño, Ereña, eta, agian itz orren aldakuntzak, Gereño, Gereñu eta Gereña.

"Ereñotz", zugaitz baten izena da. "Erramu" ere esaten diote toki batzuetan.

Eta, badaiteke, norbaitek esan duan bezala, "erramuaren egiazko euskal-izena "Ereñ" izatea. Ortaz "Ereñotz", "TZ" atzizki ugaritasun adierazlea daramala, ereñ askoko tokia izango litzake: Ereñeta.

~~*

BIAZATIKA.— Ez dakigu erri baten izena zan edo ez. Ezer ez jakiteko, ez dakigu izen ortako bederatzi izkiak nola irakurri bear diran ere.

Orrela irakurten ditu Antonio Ubieto Arteta'k: danak alkarturik izen bat osotzen dutela: "UBi inicit Biazatica sub defesa Ereihehi usque via de 011eros". "Ereihehi'ko debekupeko lurraren azpian Biazatica asten dan tokitik 011eros'ko bideraiño"

Luciano Serrano'k ordea, "ubi inicit bia zatica sub defesa Ereihehi usque via de 011eros" irakurri zuan: "Ereihehi'ko debekupeko lurraren azpian asten dan bide "zatico"tik 011eros'ko bideraiño".

Nor ote dan bietan arrazoiduna? Nere ustez, oraingoan, Luciano Serrano Kukulla'ko Abata zana.

Baiñan arrazoa Ubieto Arteta Balentziko'ko unibersitate-irakasle yayoarena ba'litz ere, ez litzauguke oker aundiegirik gertatuko. "BIA" aurre-izkiz asten diran toki-izenik badugu bá gure Euskalerrri ontan: Biarritz (Laburdi'n, naiz fonetikaz laburditarrek Miarritz esan), Biana (Naparroa'ko una), Biana, Bian, Biain (abizen giputzak), Bianditz (Lesaka'n), Biama (Oñate'n), Biakun eta Biar (Araba'ko Ganboan eta Iruraitz'en) Biaskarpe (Naparroa'ko Kaparrotsu'n)...

Eta asko-eta-asko, "IKA" atzizki amaitzen diranak: Langarika, Gatika, Zulaika, Pertika, Baztarrika, Totorika, Lauzirika...

Nere ustez ordea, Luciano Serrano'rena dala oraingo ontan arrazoa utzi dut esanik.

Zergaitik?

Laterazko esaldi ortan larrukia bideetaz itzegiten ari dalako. Bi aldiz aipatzen du, tarte laburrean, "bide" esan nai duan laterazko "via" itza:

"Ubi inicit BIA zatica sub defesa Ereihihi usque VIA de 011eros":

Egia da, bein "B"z, bia, eta beste bein "V"z, via, idazten duala itz ori; baiñan ortografiak goi-erdiaro artan ezer askorik balio ez zuala badakigu.

Baiñan larrukia bideetaz mintzatzen dalako, Luciano Serrano'ren irakurkera artzen ba'dugu egiazkotzat, "ZATIKA" itza zer demontre izan daitekean argitu bearrean aurkitzen gera.

"Via zatika": "Bide L. ?". Puntu oien tokian itz euskaldun bat jarri bear dugu. Laterazko itzik beintzat ez dezakegu jarri; Lateral(orrelako itzik ez du-ta. Gaztelazko bat jartzerik ez dago. Bederatzigarren mendean sekulan gaztelararik sortu zitekeanik, iñork ez zuan ba pentsatu ere egiten.

Naitanaiez bear du itz orrek euskal-itz jator bat izan!

"Zati", euskeraz, puska dala badakigu. Puska txikia berriz "zatiko".

"Zatiko" erabiltzen du, "pusketa" adierazteko, gaztelazko lenen olerkari izan zan Bertzeo'ko Gontzal'ek gaztelaraz idatzitako bere olerkietan. "Zatika" ordea, "zatiko"ren ttipigarri edo "diminutibu" bezala ez dut sekulan ez entzun ez ikusi.

"Via zatica" idaztean "bide urratua", "bide zatitua", "bide puskatua", gaztelaraz esan oi duten bezala, "camino a cachos" idatzi nai izan ote zuan gure lumalari zar arek?

Ez dakit. Zer iduritzen zaizu aun, irakurle? Gustora jasoko dugu zure iritzia "Euskerazaintza" ontan.

~~*

Gure gaurko saio au aski luzatu dugu ordea-ta, utzi dezagun jarraipena beste egun baterako.

Latiegi'tar Bixente